

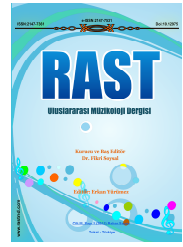

RAST MÜZİKOLJİ DERGİSİ

Uluslararası Müzikoloji Dergisi

www.rastmd.com

10.12975/rastmd.2017.05.01.00097

HEKİMBAŞI EDVARININ SİSTEMATİK MÜZİKOLJİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Erdal KILIÇ¹

ÖZET

Türk müziği repertuarını oluşturan güftelerin toplandığı eserler güfte mecmuaları olarak isimlendirilmektedirler. Türk müzik eğitiminin kaynaklarından olan ve eski güftelerin günümüze ulaşmasında önemli bir rol oynayan bu mecmuaların sistemli ve ciddi bir şekilde araştırılması ve incelenmesi ise büyük değer taşımaktadır. Zira Türk müziğinin mevcut değeri ancak bulunduğu kaynakların inceleme ve araştırılması, gün yüzüne çıkarılması ile mümkün olabilecektir. Hekimbaşı edvarı bugüne kadar incelenmemiş ve gözden geçirilmemiş edvarlardan biridir. İki nüshası vardır. Her iki nüsha karşılaştırılarak müzikolojik çözümlemesi ilk defa bu makalede yapılmıştır. Bu çalışmada ele alınan edvar bilgisini sınıflandırmayı esas alan sistematik müzikoloji metoduyla incelenmiştir. Bu metot bilindiği üzere üzerinde çalışılan yazma eserdeki bilgilerin modern müzikoloji araştırmacılarına bilgi sınıflandırılması demektir. Amaç bilgilerin günümüz müzikoloji alanına yararlı olacak şekilde gruplandırmasıdır. Millî Müzikoloji, Müzik teorisi tarihi, Müzik tarihi açısından Hekimbaşı edvarının XVIII. yüzyıl tarihi çalışmalarında da değerlendirilmesi ihmal edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Edvar, Usûl, Makamlar Tarihi, Türk Müziği Tarihi, Türk Müziği Teori Tarihi, On sekizinci Yüzyıl Müzik Tarihi.

INVESTIGATION OF THE HEKİMBAŞI EDVAR IN TERMS OF SYSTEMATIC MUSICOLOGY

ABSTRACT

Manuscripts that form the repertory of Turkish music are called lyrics collections, and these include manuscripts of lyrics. Systematic and serious investigation and examination of lyrics collections, which are sources of Turkish musical education and play an important role in discovering old lyrics, has a great value because the current value of Turkish music will only be possible if it is investigated and searched. The *edvar* of Hekimbaşı is one such *edvar* that has not been examined until now. Two copies exist. Comparing both copies, the musicological analysis was made for the first time in this article. In this study, the *edvar* was studied by a systematic musicology method. The aim is to group information into a form that will be useful for today's musicology. National musicology, the history of music theory, and the history of music in terms of the history of eighteenth century will be evaluated, and they should not be neglected.

Keywords: Edvar, Usûl (rhythm), History of Music Makams, History of Turkish Music, History of Turkish Music Theory, Music History of Eighteen Century.

¹ Öğretim üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Türk Musikisi Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul&Türkiye, erdal.kilic@medeniyet.edu.tr

GİRİŞ

Makam kavramı ve temelinde var olan edvar geleneği, geleneksel müziğin üretimi ve aktarımı konusunda Anadolu kültürüne dair çok değerli bilgileri içinde barındırmaktadır. Bu durum geleneksel müziğin kökleriyle tutarlı olarak yaşamasını sağlamakla beraber toplumun da kültür kimliğinin daha iyi algılanmasına zemin oluşturacaktır. Müzik kaynaklarının incelenmesi tarihsel müzik geleneğinin olduğu kadar yaşam kültürünün de keşfi anlamına gelecektir ki edvar geleneği ile makam kavramlarının tarihsel gelişim sürecindeki pek çok yönü henüz bilinmezliğini muhafaza etmektedir². Bu anlamda edvarların gün ışığına çıkarılması gerekmektedir. Müzik tarihinin önemli bir araştırma alanı olan edvar³ geleneğini Osmanlı Devleti'nde başlatan, bazı yazarlarca yeni sistemci Anadolu edvarları ekolünün kurucusu Yusuf Kırşehrî kabul edilmektedir. Bu geleneğin 15. yüzyıldan itibaren başlayıp devam ettiği birçok nazariyat araştırmacısı tarafından da belirtilmektedir. Bu bağlamda Türk müzik geleneği repertuarını, icra tekniklerini analiz etme ve yorumlama sürecinde 17. ve 18.yüzyıllarda şekillenmiş olan müzik yapıtları ve bu yapıtlarda kullanılmış olan müzik yazıları büyük bir önem taşımaktadır⁴.

Makalenin amacı: Bu makale bir edvar incelemesi olup İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü (İÜ Ktb.) Türkçe Yazmaları Kısmı'nda TY3866⁵ demirbaş numarası ile kayıt altında bulunan mecmuadaki müzik ve makam bilgilerini ele almayı amaçlamıştır. Bununla birlikte aynı yerde bulunan mecmuanın Türkçe Yazmaları kısmında TY5641 demirbaş numarası ile kayıtlı olan diğer nüshası arasındaki benzerlik ve farkların da tespiti yapılacaktır. Makalenin amacı olan edvarın, daha önce yayınlanan edvarlar bibliyografyası ve çalışma yöntemi öneren makalede bulunmayışı⁶, edvar metninin ortaya konmasının müzikoloji bilimi açısından önemini göstermektedir.

Makalenin sınırları: Makale Hekimbaşı edvarının tanıtımı ile sınırlıdır. Yazmada bulunan bilgiler aynen, değiştirmeden, tahrif etmeden, bozmadan müzik tarihi ve nazariyat tarihi ile ilgilenele sunmak amaçlanmıştır. Bu bir tespit çalışmasıdır. Konudan uzaklaşmamak için eleştiri yapılmayacaktır.

METOT

Osmanlı-Türk müzik edebiyatının kaynakları arasında kabul edilen edvarlar⁷ ile ilgili olarak önemli bir katkı sağlayacağı düşüncesi ile ele alınan bu çalışmada ele alınan edvar, sistematik

²Cenk Güray, *Bin Yılın Mirası Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 136.

³Arapça "devr" kelimesinin çoğulu olan edvâr eskiden makam ve usullerin daire etrafında gösterilmesinden olayı "daireler", "dönüşler" anlamında kullanılmıştır. Seda Tüfekçioğlu, "XV. Yüzyıl Edvâr Geleneğinde Meclislerde Müsikîşinâs Âdâbı", *Medeniyet Sanat, c. 1, sy. 2*, İstanbul, 2015, s. 78.

⁴Sami Dural, "Ali Ufkî, Kantemiroğlu ve Kevserî'nin Müzik Yazılarının Türk Müzik Geleneği Bağlamında Uzzal Peşrevi Üzerinden İncelenmesi" *Rast Müzikoloji Dergisi Uluslararası Müzikoloji Dergisi*, vol. 2, 2014, s. 148.

⁵İÜ Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümünde iki nüsha olarak kayıt altında bulunan eserin TY3866 demirbaş numarası ile kayıtlı olan bu nüsha İstanbul Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Türk Musikisi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Erdal Kılıç tarafından *Mecmûa-yı Letâif fi Sandukatil-meârif* ismi ile doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

⁶Uslu, Recep, "Türkçe Müzik Teorisi Eserleri Nasıl Çalışılmalı", *Folklor/ Edebiyat*, sy. 58, 2009, s. 5556

⁷Dural, Sami, "Şiirden Doğaçlamaya Güftenin Nağmeyle Sarmalı: Osmanlı Türk Müziğinde Gazel İcrası", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XI Gazelden Gazele: Dünün Şiirine Bugünden Bakışlar*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2016. s. 288.

müzikoloji metoduyla incelenmiştir. Bu metod bilindiği üzere üzerinde çalışılan yazma eserdeki bilgilerin modern müzikoloji araştırmacılarına bilgi sınıflandırılması demektir. Amaç bilgilerin günümüz müzikoloji alanına yararlı olacak şekilde gruplandırmasıdır. Bilgilerin aktarımı sırasında listeleme gerektiği zaman alfabetik metod bilgiye kolay ulaşılması açısından tercih edilmiştir. Elde ettiğimiz edvarın içinde mevcut bilgilerin doğru anlaşılması asıl amaç olup, diğer edvarlarla karşılaştırılması yapılmayacaktır.

Plan

Bu makaledeki plan edvardaki bilgilerin sınıflandırılması amacıyla sırasıyla edvarın iç ve dış tanıtımı, makamların sınıflandırılması, terkipler, usüller, makamların etkileri ve peşrevlerden sonra bir sonuç kısmıyla makale değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Yazıldığı devrin en kapsamlı müzik mecmuası olarak kabul edilen Hekimbaşı Mecmuası⁸, meşke dayalı olarak gelişim gösteren ve perde, makam, usûl ve repertuar yönünden ilâhiden türküye değin uzanan geniş tür skalasında zengin bir mirasa sahip olan Türk mûsikîsi eğitim sistemimizin⁹ nadide eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hekimbaşı Subhizade Abdülaziz Arif Efendi tarafından derlenmiş, Türk müziğinin olgunluk dönemi olarak nitelenen 18. yüzyıla ait olan bu güfte mecmuasının yazıldığı dönemin repertuarı hakkında bilgiler içermesi, eserleri günümüze değin ulaşmamış ve isimleri dahi bilinmeyen bestekârlardan haber veriyor olması değerini ortaya koymaktadır. Hekimbaşı mecmuasının TY3866 numaralı ve TY5641 numaralı olmak üzere iki nüshası mevcuttur. Eserin, Osmanlı Mûsiki Literatürü Tarihi'nde "Mecmûa-i Makâmât-ı Hoca Abdülkâdir ve Sâire" adıyla yazıldığından, "Mecmûa-yı Letâif fi Sandukat al-Maârif" olarak da bilindiğinden bahsedilmektedir¹⁰. Aslında bu duruma mecmuanın ön sayfada kurşun kalemle yazılı olarak bulunan "Mecmûa-i makâmât-ı [Hoca] Abdülkadir ve sâir mühimdir"¹¹ ibaresinin neden olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi'nde¹² Hekimbaşı mecmuasının TY3866 numaralı nüshasının Gevrekzâde Hasa Efendi tarafından istinsah edildiği bilgisi yazıyor olsa da; eserin herhangi bir yerinde bu bilgiyi doğrulayacak bir ifadeye rastlanılmayışı ve bu nüshanın 399. varaktaki mührün altında "Hekimbaşı Abdülaziz Efendi'nin kendi yazısıyla ve kendisine ait mecmuasıdır" diye bir yazının bulunması eserin yazarının Abdülaziz Efendi'ye ait olduğunun açık bir göstergesidir.

Aynı zamanda mecmuanın baş tarafında etrafı altın sarılı dikdörtgen çerçeve içine alınmış olan; "Edip nazar bu cöngü adını dedi Arif, Mecmûatül-letâif [fi] Sandukatül-meârif"¹³ ifadesiyle de yazıldığı üzere mecmuanın Hekimbaşı Abdülaziz Arif Efendi'ye ait olduğu kendisi tarafından

⁸Erdal Kılıç, "Türk Müziğinde Güfte Mecmuaları: Hekimbaşı Örneği", *UHMAD Uluslar arası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, c. 1, 2014, s. 19-29.

⁹Ali Tan, "Türk Müziğinde Türü Etkileyen İcra Problemleri: Tavrı, Ritim ve Güfte İlişkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 51, Kırgızistan, 2015, s. 462.

¹⁰*Osmanlı Mûsikî Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz, M. Serdar Bekar, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, s. 114.

¹¹Müellif adı yerine eserin dayandığı Hoca Abdülkadir'i çağrıştırması dikkat çekicidir.

¹²*Osmanlı Mûsikî Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz, M. Serdar Bekar, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, s. 114.

¹³Erdal Kılıç, *Mecmûa-yı Letâif fi Sandukatü'l-me'ârif*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013, s. 161.

belirtilmiştir. Buna göre eserin Mecmûatü'l-letâif [fi] Sandukatü'l-meârif (Bilginler sandığında incelikler mecmuası) olarak adlandırılması daha doğru olacaktır.

1-Mecmuanın İç-Dış Tanıtımı

Hekimbaşı mecmuasının TY3866 numaralı nüshası 20,3x16,2cm ölçülerinde, yaldız zencirekli koyu kahverengi deri bir cilt ile kaplı olarak bulunmaktadır. Mecmua filigranlı, âharlı, beyaz renkte bir kağıt üzerine talik bir yazı ile 400 varak olmak üzere satır ve sütun sayısı muhtelif, serlevha tezhipli, başlıklar, makam, usûl, bestekâr ve şâir isimleri kırmızı mürekkepli olarak hazırlanmıştır. Filigran kontrolü yapılan mecmuanın TY3866 numaralı nüshasında üç tür filigranlı kağıt türünün kullanıldığı görülmüştür; birincisi üzüm salkımını andıran filigran türü, diğeri tepesinde haç işareti bulunan kubbemsi, etrafı hafif süslü bir şekil ve bu şeklin ortasında sağdan sola doğru büyük Latin harfleriyle VASÎ yazısının bulunduğu bir filigran türü, üçüncüsü de yine tepesinde haç işareti bulunan etrafı süslü kubbemsi bir yapı şekli ve ortasına doğru Latin yazılı büyük bir S harfi yer almaktadır.

Hekimbaşı mecmuasının TY5641 numaralı diğeri nüshası ise 21,3x16,2 cm ölçülerinde, üç zencirekli, çaharkûşe kumaş cilt, iç kapakları hatip ebrusuyla kaplıdır. Filigran kontrolü yapılan bu nüshada da yapılan inceleme sonucunda bal peteği şeklini andırır bir tür filigranlı âharlı, nohûdî renkte kağıt üzerine talik yazılı bir düzen olduğu görülmüştür. 416 varaktan oluşan nüshada satır ve sütun sayısı muhtelif olmak üzere serlevha tezhiplidir. Bu nüshada da başlıklar, makam, usûl, bestekâr ve şâir isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1. varaktan önceki numaralandırılmamış varakta, büyük harflerle yazılıp, yıldız cetvelle çevrelenmiş bir metrukât kaydı yer almaktadır 'Ez metrukât-ı Veliyyüddin Efendizâde sene 220 [1805/1806]. Ayrıca 1a'da İstanbul Üniversitesi'nin kaşesi bulunmaktadır.

Edvar,TY3866 numaralı nüshada 389-397 varakları arasında bulunmaktadır. 416 varaktan oluşan TY5641 numaralı diğeri nüshasında ise 407-415 varakları arasında yer almaktadır. Bu nüshada da temelde aynı olan edvarın bazı farkları bulunmakla beraber her ikisinin de Türkçe yazılı olduğu görülmüştür. Hekimbaşı mecmuasının her iki nüshasında da bulunan edvarda metin başlığından sonra makamlar başlangıç ve karar perdeleri kısaca tarif edildikten sonra diğeri kısımda günün saatlerine ve insan fizyonomisine uygun görülen makamlar ve tesirleri anlatılmıştır. Bunların yanısıra biri "Usûlât-ı Mehterân-ı Alem" başlığı altında, diğeri ise "Derbeyânı usûl" olmak üzere iki başlık altında toplanan usûllerin yanında peşrevler, peşrev makamları ve bestekârları da kaydedilmiştir.Eserin yazım tarihi ile ilgili olarak her iki nüshada da eserin kendisinden ve eserden bahseden kataloglarda açık bir bilgiye rastlanmamıştır. Konuyla ilgili tek öneri Recep Uslu tarafından 1757'den sonra olduğu belirtilmiştir¹⁴. Gerçekten de Hekimbaşı 1757'de Viyana'daki eğitiminden İstanbul'a dönmüş ve müderrislik görevi almıştır. Hekimbaşı'nın 1767'den sonra sarayda hekimler arasına girdiği göz önüne alındığında mecmuanın da yazım tarihinin 1767 yılları olabileceği düşünülebilir.

Mecmuadaki nazari bilgilerde 1777 yılında yazıldığı varsayılan Hızır ağanın eseri ile karşılaştırıldığında Hekimbaşı edvarında vechi-arazbar makamının bulunmayışı nedeniyle mecmuanın daha önceki bir tarihte yazılmış olmasını desteklemektedir.

¹⁴ Recep Uslu, *Saraydaki Kemancı*, İstanbul, Özel Yayınevi, 2009b, s. 32, 35, 37.

2-Edvarın başlığı

“Terkîblerin perdeleri ve aslı nedendir beyân olunur”¹⁵ şeklindedir. Makamlar hakkında kısa ve nazârî bilgiler bu başlık altında verilmiştir.

3-Edvarın Bölümleri

Edvarın bölümleri, terkîbler ve “diğer” başlığı altında makamların hangi vakitte okunacağına dair bir bölüm (bu bölüm tetimme başlığı altında devam ettirilmiştir) yanı sıra her ne kadar edvarın başında yer alıyorsa da “Usûlât-ı Mehterân-ı Alem” başlığı altında Mehter usûlleri ve “Der-beyân-ı usûl” başlığı altında usûllerin darpları, ‘Beyân-ı Esâmî-i Usûlât-ı Arab’ başlığı altında on aded usûl ismi, ‘Makâmâtın burûca ve nücûma mensûbiyeti vardır ânı dahi beyân edem’ diye söylenerek, burçların anasıyla, yıldızlarla ve burçlarla olan münasebetlerinin kısaca anlatıldığı bir bölüm ve “Der Beyân-ı Peşrevhâ-yı Sâzendegân” başlığı altında da bazen isimleri verilerek ve bestekârları da belirtilmek suretiyle beste ve saz semâîlerinden mürettep bir peşrevler listesinden tertip olunmuştur (Kılıç, 2013: 1720-1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a-415b).

4-Edvar’ın Yazarı Hekimbaşı’nın Hayatı

Hekimbaşı Abdülaziz Arif Efendi Kasım 1735 yılında İstanbul’da doğmuştur. Osmanlı tarihinde “Subhizadeler” diye bilinen bir aileye mensuptur. Dedesi İstanbul’un Şehremâneti ruznâmçecisi¹⁶ olan İstanbullu ve Dîvan sahibi şair Subhî Ahmed Efendi’dir (ö. 1690)¹⁷. Babası ise vakanüvislerden Mehmed Subhî Efendi’dir (ö. 1769). Subhizade lakabı ile şöhret bulmuş olan Abdülaziz Efendi’nin Abdülhamid Efendi isminde de bir oğlu vardır¹⁸.

Abdülaziz Efendi’nin ailesinin sahip olduğu konumu ve kendisinin öğrenim hayatı göz önünde bulundurulduğunda, çocukluğunun ve ilk tahsil yıllarının İstanbul’da geçtiği anlaşılmaktadır. 1757 yılında yüksek eğitimini tamamladığı sanılmaktadır. XVIII. yüzyılın bu büyük ilim ve sanat adamı olan Abdülaziz Efendi özel bir eğitim alarak Arapça, Farsça, Latince, İtalyanca ve Fransızca öğrenmiştir¹⁹. Tıp tahsili için Viyana’ya giden, astroloji, edebiyat ve müzik ile de uğraşan şaire²⁰ şiirlerinde “Azîz” mahlasını kullandığı için Aziz Efendi de denilmiştir²¹.

Hekimbaşı, Osmanlı Devleti’nde “Batı Tıbbını Anlama ve Tercüme Dönemi” olarak da adlandırılan (1730-1827) zaman diliminde, aralarında Ömer Şifâî (ö.1742), Ali Münşî (ö.1733), Abbas Vesim’in (ö.1760) de bulunduğu ve yabancı dil bilen hekimlerin Batı tıbbi kaynaklı bazı eserleri Türkçeye çevirerek Avrupa tıbbını takip ettikleri bir dönemde yaşamıştır. Kendisi de

¹⁵Erdal Kılıç, *Mecmûa-yı Letâif fi Sandukati’l-me’ârif*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013, s. 1738-1739).

¹⁶Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî, C. V*, haz. A. Aktan-A. Yuvalı-M. Keskin, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1995, s. 1519.

¹⁷Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî, C. V*, haz. A. Aktan-A. Yuvalı-M. Keskin, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1995, s. 1519.

¹⁸*Subhî-zâde Azîz ve Dîvânı*, Isparta, Fakülte Kitabevi, 2001, s. XI-XXIII.

¹⁹Emine M. Atabek, “Hollandalı Hekim H. Boerhaave’nin “Aphorisma”larının Türk Tıp tarihi’ndeki yeri” *Tıp Tarihi Araştırmaları (I)*, İstanbul, İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay., 1986, s. 25-44; A. Demirhan Erdemir-Nuri Özcan, “Abdülaziz Efendi, Hekimbaşı”, *DİA, C. I*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, s. 190-191; Bedi N. Şehsuvaroğlu-A. E. Demirhan-Gönül C. Güreşsever, *Türk Tıp Tarihi*, Bursa, Taş Kitapçılık-Yayıncılık, 1984, s. 120-121, 155-158.

²⁰ A. Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi (Tarihten Evvelki Zamandan İslam Tababetine Kadar) 1*, İstanbul, İÜ Yay., 1943, s. 173, 182; A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 5. bs, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1955, s. 87.

²¹ Mehmed Tâhir (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri, C. III*, haz. İ. Özen, İstanbul, Meral Yayınevi, 1975, 200.

Hollandalı ünlü hekim Hermann Boerhaave²²'in önemli eserlerinden birisi olan Tıp Tavsiyeleri'ni çevirerek Türkçe'ye kazandırmıştır. Bu esere günümüz nöroşirürji uygulamaları²³ ile ilgili olmak üzere birçok konuda müracaat ediliyor olması Abdülaziz Efendi'nin nedenli önemli bir bilim insanı olduğunu göstermektedir²⁴.

İyi bir musikişinas olan Abdülaziz Efendi'nin bu ilmi, kimlerden öğrendiği ve nereden faydalandığı tam olarak tespit edilememiştir²⁵. Ancak tıpta müziğin kullanılması²⁶ geleneğinin, kendisinin meyilli olduğu bu alanda ilerleme kaydetmesine katkı sağladığı muhakkaktır. Bu açıdan bakıldığında kendisi Tıp biliminde ihtisas sahibi olmasının yanında bestekârlığı ile de tanınmış bir hekimdir²⁷.

Hekimbaşının bu çok yönlülüğü kendisine 1757 yılında müderrislik görevini getirmiştir. Her ne kadar Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi'nde 1765-1776 yılları arasında hekimbaşılık²⁸ yaptığından bahsedilmiş olsa da doğrusunun bu tarihler arasında hekimlik yaptığı ve daha sonra Osmanlı hekimbaşlarından Katipzade Mehmed Refi'nin (ö. 1769) yardımı ile III. Mustafa zamanında saray hekimleri arasına girmeyi başaran Abdülaziz Efendi'nin 1776 yılında, kendisinden evvel iki defa hekimbaşılığa getirilmiş olan Arif Mehmed Efendi'nin görevden alınması sonrası Osmanlı Sarayı'na hekimbaşı olduğudur²⁹. Abdülaziz Efendi, I. Abdülhamid'in hekimbaşılığını yapmış, ancak bir yılını doldurmadan bulunmuş olduğu hekimbaşılık görevinden 1777'de alınmış³⁰, 1782 yılı sonlarında Üsküdar kadılığına tayin edilmiştir³¹. Bir müddet sonra saray tarafından bu görevinden de alınarak İstanköy adasına sürgün edilmiştir³². Ağustos 1783 yılında İstanköy adasında vefat eden Abdülaziz Efendi adanın mezarlığına defnedilmiştir³³.

Yazarın Besteleri

Abdülaziz Arif Efendi'nin günümüze altı bestesi ulaşmıştır. Bir bestesi ve iki güftesi kendisine ait olan ve güfte mecmuasında yer alan klâsik formda bestelediği bu eserler³⁴ şunlardır:

²² İlhami Nasuhioğlu, *Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış*, Ankara, Diyarbakır Tıp Fakültesi Yay., 1975, s. 46.

²³ Rene Leriche, *Şirürjinin Felsefesi*, çev. N. Karabuda, 1960, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yay., Ankara, s. 2.

²⁴ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, İzmir, Sade Matbaa, 2003, s. 262, 273-277.

²⁵ Recep Uslu, *Fatih Sultan Mehmed Döneminde Müsiki ve Şems-i Rûmî'nin Mecmûa-i Güfte'si*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, 2007, s. 114.

²⁶ Feyzi Halıcı, *Türk Musikisinin Dünü Bugünü Yarını*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1986, s. 112-113.

²⁷ Yılmaz Öztuna, *Türk Müsiki Ansiklopedik Sözlüğü, C. I*, Ankara, Orient Yay., 2006, s. 14.

²⁸ *Osmanlı Müsiki Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz, M. Serdar Bekar, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, s. 114.

²⁹ Yılmaz Öztuna, *Türk Müsiki Ansiklopedik Sözlüğü, C. I*, Ankara, Orient Yay., 2006, s. 15.

³⁰ M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî, C. VI*, s. 1728.

³¹ Yılmaz Öztuna, *Türk Müsiki Ansiklopedik Sözlüğü, C. I*, Ankara, Orient Yay., 2006, s. 15.

³² Yılmaz Öztuna, *Türk Müsiki Ansiklopedik Sözlüğü, C. I*, Ankara, Orient Yay., 2006, s. 15; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Müsiki Tarihi-Derleme-, C. I*, Ankara, Müzik Daire Başkanlığı Yay., 1986, s. 186; Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 1999, s. 116-117.

³³ Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 1999, s. 116-121.

³⁴ Yılmaz Öztuna, *Türk Müsiki Ansiklopedik Sözlüğü, C. I*, Ankara, Orient Yay., 2006, s. 15.

Güftesi Nedim'e ait hafif usûlde bestelenmiş bayâtî eseri, “Ey gamze söyle zahm-ı dilimden zebânım ol” dizesiyle başlamaktadır³⁵.

Yine yazarın güftesi kendisine ait olan semâî usûlde bestelenmiş bayâtî nakış bir eseri, “Söyle güzel rûh-ı musavver misin?” sözleriyle başlamaktadır³⁶.

Güftesi Abdülaziz Efendi'nin kendisine ait yürük semâî usûlde bestelenmiş bayâtî nakış eseri, “Ârâm edemem yâre nigâh eylemedikçe” dizesiyle başlamaktadır³⁷.

Müellif bestelerinin kendisine ait olduğunu belirtmek amacıyla bu aidiyeti karşılayan “râkım” kelimesini, bazen de “nâmık” kelimesini kullanmıştır. Bu ifadeler onun tevâzü sahibi olduğuna bir işaret olarak kabul edilmelidir.

5-Makamların sınıflandırılması

Hekimbaşı edvarında yer alan “on iki makam, yedi avâze, kırk sekiz terkip” ifadesi bize edvarın mensup olduğu ekolün sınıflandırmasını gösterir. Yani hekimbaşı on iki makam, yedi avâze, dört şube, terkipler sınıflandırmasını kabul etmektedir. Ancak on iki makam, yedi avâze, dört şubenin açıklamasını yapmamıştır, adlarını da vermemiştir. Bunun gerekçesi olarak on iki makam ve yedi avâzenin kendi döneminde çok iyi biliniyor olduğu kanaatindeyiz.

6-Terkipler

Hekimbaşının her iki nüshasında da yer alan edvarında on iki makam, yedi avâze bulunmayıp doğrudan doğruya terkiplerin tanımlarına geçilmiştir. Bu bölümde başlık “Terkiplerin perdeleri ve aslı nedendir beyân olunur” şeklindedir. Burada 34 terkip vardır. Terkipler edvardaki sırayla: Bestenigâr, pençgâh, besteisfahan, ısfahâne, dilkeşhâverân, zırkeşîd, aşîrân, nigâr, uzzâl, muhâlifek, hicâz-muhâlifek, râhatülervâh, nevâaşîrân, nevrûz-acem, gerdâniyyenigâr, nigârek, gerdâniyyebûselik, muhayyer, rûyırak, müsteâr, nühüft, hüseyinî-acem, uzzâl, nihâvend, hümâyûn, hisâr, hisârek, türkîhicâz, çârgâhacem, segâh-acem, dügâh-acem, acemrâst, hicâz-acem, sebzendersebz.

Her iki hekimbaşı edvarı nüshasında metin aynı şekildedir. Terkiplerin sayısında herhangi bir farklılık yoktur. Diğer edvarlarda rastlanan nevaâşîran ile nevrüzacem arasında görülen bu makam adları ve tanımları Hekimbaşı edvarının her iki nüshasında da yoktur. Bunlar: irakmâye, segahmâye, uşşakmâye, rastmâye, zavili, müberkaa, nevrüzrûmi, rekîb, rekbinevrüz, zîrefkend, nişâburek, sazkar, nihaventrûmi ve acem terkipleridir. Bu terkiplerin her iki nüshada da olmaması hekimbaşı edvarının ya kopye edildiği bir başka nüshadan eksik yazıldığı ya da bilerek atlandığını göstermektedir.

³⁵ Kendi derlediği güfte mecmuasında bu bestenin kendi bestesi olduğunu belirten ibare vardır. Burada bestenin yazara ait olduğu, aidiyeti karşılayan “nâmık” kelimesiyle ifade edilmiştir. Bestenin tamamı için bkz. Erdal Kılıç, *Mecmûa-yı Letâif fî Sandukati'l-me'ârif*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013, s. 570. Ayrıca bu beste TRT repertuarına da girmiştir. Tamamlayıcı bilgi için bkz. s. 2021, sıra. 56.

³⁶ Müellif burada kendini “tahrir eden, yazı yazan, yazar” anlamına gelen “muharririhî” kelimesi ile ifade ederek eserin kendisine ait olduğunu belirtmiştir. Bestenin tamamı için bkz. Erdal Kılıç, *Mecmûa-yı Letâif fî Sandukati'l-me'ârif*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013, s. 635. Ayrıca TRT repertuarında bulunan bu eserle ilgili tamamlayıcı bilgi için bkz. s. 2023, sıra. 66.

³⁷ Bestenin tamamı için bkz. Erdal Kılıç, *Mecmûa-yı Letâif fî Sandukati'l-me'ârif*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013, s. 1271. Ayrıca TRT repertuarında bulunan bu eserle ilgili tamamlayıcı bilgi için bkz. s. 2025, sıra. 87.

Hekimbaşı edvarında terkipler alfabetik sırayla aşağıdaki gibidir, her iki nüshada bulunan sayfalar belirtilmiştir:

Acemrâst, ırakdan acem âgâz [ede] ondan râst karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Aşîrân, hüseyinî âgâze edip rehavî onda karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Besteisfahân, ısfahân âgâze edip segâh karar ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Bestenigâr, râst âgâza ede çârgâh gösterip ine râstla ırâk karâr ede ve sâde râst onda karâr dahi denmiş (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Çârgâhacem, çârgâh âgâze [ede] acem karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Dilkeşhâverân, hüseyinî âgâze ede acem karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Dügâhacem, dügâhtan kopa acem karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Gerdâniyyenigâr, gerdâniyye âgâze [ede] ondan çârgâh karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Gerdâniyyebûselik, gerdâniyye [âgâze edip] ondan bûselik yüzünden râst karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Hicâzacem, hicâz âgâze [ede] acem karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Hicâzmuhalîfek, hicâz âgâze edip karcigar tamam karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Hisâr, hüseyinî [âgâze ede] ondan segâh gösterip küçek karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Hisârek, hüseyinî üstünde tîz segâh perdesinden âgâze ede İsfahân yüzünden segâh karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Hümâyûn, zîrgüle gösterip rehavî karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Hüseyinîacem, muhayyerden hüseyinî âgâze [ede] ondan acem karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

İsfahâne, ısfahân âgâze edip acem karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Karcigar, nevâ yüzünden çârgâh gösterip dügâhta karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Muhâlîfek, tîz segâh perdesinden kopup uzzâl yüzünden segâh karar ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Muhayyer, tîz dügâh âgâze [ede] hüseyinî yüzünden dügâh karâr ede vech-i hüseyinî tamam karâr eder (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Müsteâr, uzzâl âgâze [ede] ondan segâh karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Nevâaşîrân, nevâ âgâze [edip] karcigar tamâm gösterip ondan tîz dügâh perdesinde karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Nevrûziacem, nevrûz âgâze ede acem perdesinde karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Nigâr, acem âgâze [ede] ve rehavî onda karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Nigârek, gerdâniyye âgâze edip çârgâhdan mâye karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Nihâvend, hicâz gösterip nevâdan yine hicâz karar ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Nühüft, muhayyer âgâze [ede] uzzâl yüzünden hicâz karar ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Pençgâh, Isfahân âgâze ede ine râst onda karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Râhatülervâh, hicâz âgâze ede tamam irak karâr ede (Kılıç, 2013: 1738; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Ruyırak, segâh âgâze [ede] irak [karâr] ede (Kılıç, 2013: 1739; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

Sebzendersebz, çârgâh-ı büzürgden hicâz gösterip mâye ile pençgâhdan rehâvî nühüft yüzünden uzzâl kararını cem edeler (Kılıç, 2013: 1739; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

Segâhacem, segâh âgâze [ede] acem karâr ede (Kılıç, 2013: 1739; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

Türkihicâz, hisâr gösterip uzzâl yüzünden yine hicâz karâr ede Uzzâl, hüseyinî yüzünden âgâze [ede] ondan tamam hicâz karar ede (Kılıç, 2013: 1739; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

Zırkeşid, hüseyinî âgâze ede ine rehâvî karâr ede yani râst karardır (Kılıç, 2013: 1739; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

Terkiplerin tanımları edvardaki anlatım şeklindedir, anlaşılır olduğu düşünülerek cümlelere dokunulmamıştır.

7-Usûller

Hekimbaşının her iki nüshasında yer alan edvarında usûller üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; “Usûlât-ı Mehterân-ı Alem” diğeri “Der-beyân-ı usûl” ve “Beyân-ı esâmî-i usûlât-ı arab”, başlıklarıdır.

Edvarda yer alan Mehterân-ı alem usûlleri sadece isimleri ile şu sırayla verilmiştir: Ahlatî, Halîlevî, Kalenderî, Peşrev, Türkü, Sakîl, Çenber, Küçük-hafif, Büyük-hafif, Nakş, Saf, Revanî, Def usûlü, Yarım-ahlatî, Perîşân, Değişme, Düm-sakîl, Düm-devir, Murabba, Devrihindî, Karabatak, Ezgi, Sofyân, Semâî, Cengiharbî³⁸ (Kılıç, 2013: 1737; Hekimbaşı, nr. 5641: 408a).

Hekimbaşı mecmuasında, mehter usûllerine ait verilen bu isimlerin tamamının usûl olmadığını tartışan Haydar Sanal “Usûlât-ı Mehterân-ı Alem” başlığı altında yer alan isimlerin aşağıdaki belirtildiği üzere anlaşılması gerektiğini belirtmiştir:

- Yalnız usuller: Ahlatî, Sakîl, Çenber, Küçük-hafif, Büyük-hafif, , Saf, Revanî, Def usûlü, Yarım-ahlatî, Değişme, Düm-sakîl, Düm-devir, Devrihindî, ,Sofyân,
- Mûsikî şekilleri: Kalenderî, Türkü, Nakş, Murabba, Ezgi.
- Hem usûl hem de şekil olanlar: Peşrev, Semâî, Cengiharbî.
- Mehter takımının çalış tarzı ile ilgili olanlar: Halîlevî, Karabatak.
- Ne olduğu tam olarak anlaşılamayan: Perîşân³⁹. Perîşanın mehter takımının çalış tarzı ile ilgili olduğu da değerlendirilebilir.

Hekimbaşı edvarının her iki nüshasında da “Der-beyân-ı usûl” başlığı altında yer alan ve sayısal bir farklılık görülmeyen usûller de aynı vuruşlarla yer almaktadır. Alfabetik sırayla usûllerin vuruşları aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

Fâhte: Düm tek düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

³⁸ Haydar Sanal, *Mehter Musikisi*, MEB yay., İstanbul, 1964, s. 43.

³⁹ Haydar Sanal, *Mehter Musikisi*, MEB yay., İstanbul, 1964, s. 44.

Düyek: Düm tek tek düm tek (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Çifte Düyek: Düm teke düm tek düm düm tek teke (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Devrirevân: Düm düm tek düm tek tek (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Devrikebîr: Düm düm tek düm tek tek düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Nîmdevr: Düm düm tek düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Çenber: Düm teke düm düm tek düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Semâî: Düm teke düm tek (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Firençîn: Düm düm düm düm teke teke teke teke (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Evsat: Teke teke düm tek düm düm tek teke düm düm (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Türkidarb: Tek tek tek düm tek düm tek teke düm düm düm (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Hezec: Düm düm düm tek düm tüm tek teke teke düm tek düm düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1734; Hekimbaşı, nr. 5641: 407a).

Haffî: Düm tek tek düm tek tek düm teke düm tek tek düm teke düm düm tek teke düm tek teke düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Muhammes: Düm teke düm tek düm düm tek teke düm tek teke düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Fer: Düm teke düm tek düm tek teke düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Sakîl: Düm teke düm teke teke düm teke düm tek tek düm düm tek düm tek tek düm tek düm düm tek teke düm tek teke düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Nîmsakîl: Düm teke düm teke teke düm teke düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Berefsân: Düm tek düm tek düm düm tek düm düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Sofyân: Düm teke düm teke düm teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Darbeyn: Düm düm tek düm tek tek düm tek teke teke düm tek düm tek düm tek düm düm tek düm düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Remel: Düm teke düm teke teke düm teke düm tek tek düm tek düm düm tek teke teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Devrihindî: Düm tek düm (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Evfer: Teke teke düm tek düm (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Lengifâhte: Düm tek teke düm tek düm düm (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Lengiberefsân: Düm düm düm düm teke teke teke teke (Kılıç, 2013: 1735; Hekimbaşı, nr. 5641: 407b).

Hekimbaşı edvarında “Beyân-ı esâmî-i usûlât-ı arab”, başlığı altında da on adet usûl sadece isimleri verilmek suretiyle yazılmıştır: Erbaa ve ısrîn, sitte aşer, muhammes, muhaccer, müdevver, mahmilî, sancakî, merfû ve dârec(Kılıç, 2013: 1737; Hekimbaşı, nr. 5641: 408a).

8-Makamların Etkileri

Edvarda makamların etkili olduğu zamanlar günün yirmi dört saatine göre düşünülmüştür. “Terkîblerin Perdeleri ve Aslı Nedendir Beyân Olunur” başlığı altında değinilen makamlar, başlangıç ve karar perdeleri ile kısaca tarif edildikten sonra günün saatlerine ve insan fizyonomisine uygun olarak görülen makamların etkileri işlenmiştir⁴⁰. Burada makamların hangi vakit ve saatte icra edilebilecekleri söylenerek farklı yaratılışların anlatıldığı bu bölümde yapılan sınıflandırma dikkat çekmiştir:

“Sabahtan kuşluk vaktine değin serd ü ter (soğuk ve ıslak-su gurubu-), kuşluktan ikindiye değin germ ü huşk (sıcak ve kuru-ateş gurubu-), ikindiden yatsıya değin germ ü ter (sıcak ve ıslak-hava gurubu-) ve yatsıdan sabaha değin serd ü huşk (soğuk ve kurudur-toprak gurubu-)” (Kılıç, 2013: 1739; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a).

Sabah-kuşluk arası tavsiye edilen makamlar: Râst, büzürg, hicâz, şehnâz, selmek, bestenigâr, nîkrîz, gerdâniye, nigâr, aşîrân, pençgâh, râstmâye, uzzâl acem hicâzîmuhâlif, râhatülervâh, muhâlifek, hicâziacem, nühüft, nihâvend, behrûz ve Türkihicâzdır. Tabiatı soğuk ve ıslaktır(su) (Kılıç, 2013: 1740; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

Kuşluk-ikindi arası tavsiye edilen makamlar: Kûçekhüseynî, uşşâk, nevrûz, dilkeşhâveran, nîşâbûr, hisâr, rekb, rekbinevrûz, muhayyer, hüseynî, acem, çârgâh, uşşâk, mâye, nevâ, uşşâk, nevrûzrûmîdir. Tabiatı sıcak ve kurudur (ateş) (Kılıç, 2013: 1740; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

İkindi-yatsı arası tavsiye edilen makamlar: Irak, zîrgüle, nevâ, geveşt, segâh, zâvil, nevâarak, hisârek, segâhmâye müstâr, nihâvend-i hümâyûn, irak-mâye, müberka[a], sâzkâr, segâhacem, irâkiacemdir. Tabiatı sıcak ve ıslaktır (hava) (Kılıç, 2013: 1740; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

Yatsı-sabah arası tavsiye edilen makamlar: İsfahân, rehâvî, bûselikmâye, beste-i İsfahân, İsfahâne, zîrkeşîd, nigâr, zemzem, gerdâniyye, bûselik, vechihüseynî, karcigardır. Bunun da tabiatı soğuk ve kurudur (toprak) (Kılıç, 2013: 1740; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

İnsanların tenlerine göre makamlar ve tabiatlarının anlatıldığı bu bölümde ise şunlara değinilmektedir: Kara yağız (esmer) kişi tabiatı kuru olandır. Ona irak makamına tabi olan makamlar okunmalıdır. Buğday tenli kişi tabiatı sıcaktır. Ona İsfahan makamına tabi olan makamlar okunmalıdır. Sarışın kişi ise tabiatı soğuk ve kuru olandır. Ona da râst makamına tabi olan makamlar okunmalıdır. Sarının kumralı olan kişi ise tabiatı soğuk ve ıslak olandır. Ona ise kûçek makamına tabi olan makamlar okunmalıdır (Kılıç, 2013: 1740; Hekimbaşı, nr. 5641: 410b).

Hekimbaşı edvarında “Makâmâtın burûca ve nücûma mensûbiyeti vardır ânı dahi beyân edem” diye söylenerek, burçların anâsırla, yıldızlarla ve burçlarla olan münasebetleri de kısaca şu şekilde anlatılmıştır:

Burc-ı hamal: Âteşîdir, râst (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Sevr: Hâkîdir, irak (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Cevzâ: Bâdîdir, İsfahân (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Seretân: Âbîdir, zîrefkend (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Esed: Âteşîdir, büzürg (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

⁴⁰ Erdal Kılıç, “Mecmûa-yı Letâifte İnsan Sağlığına Dair İpuçları”, *Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi Dergisi*, s. 1, 2015, s. 19-30.

Sünbüle: Hâkîdir, zîrgüle (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Mîzân: Bâdîdir, rehâvî (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Akreb: Âbîdir, hüseyinî (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Kavs: Âteşîdir, hicâz (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Cedî: Bâdîdir, bûselik (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Delv: Hâkîdir, nevâ (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Hüt: Âbîdir, uşşâk (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Nücûmun müntesebâtıdır

Evvel Zuhal: Hâkîdir, serd ve huşktur, geveşt (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Müşterî: Germ ü terdir, nevrûz (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Merih: Âteşî, germ ü ter, selmek (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Şems: Âteşî, germ ü ter, şehnâz (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Zühre: Âbî, serd ü ter, mâye (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Kamer: Âbî, serd ü ter, gerdâniye (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Utariid: Mümteziç, hisâr (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Merîh: Âteşî, germ ü huşktur, selmek⁴¹

İmdi anâsıra mensûb olan

Evvel: Âbî, yegâh (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Sânî: Bâdî, dügâh (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Sâlis: Hâkî, segâh (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Râbi: Âteşî, çârgâh (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Evvel Hamel: Âteşî (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Esed: Âteşî, büzürg (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Kavs: Âteşî, hicâz (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Sevr: Hâkî, ırak (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Sünbüle: Hâkî, zîrgüle (Kılıç, 2013: 1741; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Merih: Âteşî, germ ü huşk (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Şems: Âteşî, germ ü ter (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Zuhal: Âbî, serd geveşt (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Kamer: Âbî, huşk, gerdâniye (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

⁴¹ Burası sadece Hekimbaşı mecmuasının TY5641 numaralı nüshası varak 411a'da bulunmaktadır.

Delv: Hâkî, nevâ (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Cevzâ: Bâdî, ısfahân (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Mîzân: Bâdî, rehâvî (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Cedî: Bâdî, bûselik (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Utariid: Münteziç, mâye (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Seretân: Âbî, zîrefkend (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Müşterî: Âbî, germ ü ter (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Akreb: Âbî, hüseyinî, hisâr, nevrûz (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Hût: Âbî, uşşâk (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

Zühre: Âbî, serd ü ter (Kılıç, 2013: 1742; Hekimbaşı, nr. 5641: 411a).

9-Peşrevler

Hekimbaşı mecmuasında peşrevler için müstakil bir bölüm yar alır. Makamlara göre düzenlenmiştir. Peşrevlerin çoğunun bestecisi de özel olarak belirtilmiştir. Bu peşrevlerin mehter müziğinde kullanıldığını edvardaki Mehterâmı Alem başlığından çıkarabiliriz.

SONUÇ

Hekimbaşı edvarı bugüne kadar incelenmemiş ve gözden geçirilmemiş edvarlardan biridir. İki nüshası vardır. Her iki nüsha karşılaştırılarak müzikolojik çözümlemesi ilk defa bu makalede yapılmıştır. Bu incelemeye göre Hekimbaşı'nın Yeni Sistemciler Anadolu edvarları ekolüne⁴² bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu ekole göre on iki makam, yedi avaze, dört şube ve terkipler makam sınıflandırmasını kabul ederler. Hekimbaşı edvarında da bu görülmektedir. Ancak Hekimbaşı çok bilinen on iki makam ve yedi avazeyi açıklamamıştır. Sadece terkipleri açıklamıştır. Hekimbaşının her iki nüshasında yer alan edvarında terkipler alfabetik sıra ile şu şekilde sıralanmaktadır: Acemrâst, aşîrân, besteisfahân, bestenigâr, çârgâhacem, dilkeşhâverân, dügâhacem, gerdâniyenigâr, gerdâniyebûselik, hicâz-Acem, hicâz-ı muhâlifek, hisâr, hisârek, hümâyûn, hüseyinî-acem, ısfahâne, karcigar, muhâlifek, muhayyer, müsteâr, nevâ-aşîrân, nevrûziacem, nigâr, nigârek, nihâvend, nühüft, pençgâh, râhatülevvâh, ruyurak, sebzendersebz, segâh-acem, türkîhicâz, uzzâl ve zîrkeşîd. (Kılıç, 2013: 1738-1739; Hekimbaşı, nr. 5641: 410a-410b).

Her makamın açıklaması bulgular kısmında verildiği için tekrar etmeye gerek görülmemiştir.

Hekimbaşının her iki nüshasında yer alan edvarında peşrevler bölümünde mevcut peşrevlerin makamları alfabetik sırayla, adetleri ise parantez içinde şu şekildedir: Arazbâr (8), acemaşîrân (5), acem (25), aşîrân (10), bayâtî (21), babatahir (6), bestenigâr (3), buselik (5), çârgâh (3), evc (17), dügâh (5), hicâz (17), hisâr(3), mülâzemeihisâr (1), hüzzâm (2), hüseyinî (60), irâk (15), ısfahân (6), küçek (1), kürdî (7), mâhur (8), muhayyer (11), muhayyerbuselik (2), muhayyersünbüle (3), müsteâr (3), nihâvend (2), nikrîz (8), nevâ (25), nevâsünbüle (1), nişâbûr (4), nühüft (9), pençgâh (7), râst (14), râhatülevvâh (5), rehâvî (4), sabâ (21), segâh (23), şehnâz (7), uşşâk (12), uzzâl (5) (Kılıç, 2013: 1720-1733; Hekimbaşı, nr. 5641: 412a-415b).

⁴² Yusuf Kırşehri tarafından kurulduğu kabul edilen ve Sistemciler Dönemine Anadolu'da yeni bir anlayış getiren döneme Yeni Sistemciler Dönemi denir. Uslu, "Türk Musikisi Tarihinde Yeni Bir Dönemlendirme Önerisi", *Medeniyet Sanat*, sy. 2, 2015, s. 96.

Bunlara ilaveten Hekimbaşının TY5641 nüshasındaki edvarında peşrevler bölümündeki mevcut peşrevlerin makamları ve adetleri ise şu şekildedir: Arazbâr (4), acemaşîrân (1), acem (2), bayâtî (4), bestenigâr (1), buselik (2), evc (1), düğâh (4), hicâz (5), hüzzâm (7), ırâk (1), ısfahân (1), mâhur (5), muhayyerbuselik (1), müsteâr (1), nihâvend (2), pençgâh (4), râst (5), râhatülervâh (2), rehâvî (2), sabâ (5), segâh (2) (Hekimbaşı, nr. 5641: 407a-415b). Yukarıdaki TY3866 numaralı nüshadakilere ilave olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Yani TY5641 nüshasında arazbar peşrev sayısı toplam 12'dir.

Sadece diğer TY5641 numaralı nüshada yer alan edvarda peşrevlerin makamları ve adetleri de şu şekildedir: Arabîn (4), gerdâniye (4), gülizâr (1), hisârek (2), muhâlîfek (1), muhayyerkürdî (1), pesendîde (1), sipihr (2), şehnazbüselik (3), zîrgûle (2) (Hekimbaşı, nr. 5641: 414b-415b).

Hekimbaşının her iki nüshasında bulunan edvarda peşrev bestecilerinin adları alfabetik sırayla şunlardır: Acemler (bayatî 2, hüseyinî 2, düğâh, hüseyinikürdî), Ağa Mümin (hüseyinî 2, muhayyer), Ağa Rıza (hüseyinî 3), Ahmed Bey (râst, nevâ 3, uşşâk, segâh, evc), Amâ (acem), Angeli (baba tahir, kürdî), Anton (nühüft), Baba Zeytûn (râst), Baba Nevayî (nihâvend), Behrâm (beyatî 2), Bektaş Han (hüseyinî), Benli Ahmed (uzzâl, rehâvî), Buhûrîzâde (rehâvî, nühüft), Büyük Ali Bey (muhayyer), Câmus (segâh), Canfes (nevâ), Çengi Mustafa Ağa (pençgâh), Çoban Giray (hüseyinî), Çuhacızade (beyatî 3, baba tahir 2, segâh, evc), Çultutmazoğlu (babatahir), Dedelerin (hüseyinî 2), Derviş Ali (râhatülervâh 2), Derviş İbrahim (sabâ), Derviş Kurban (sabâ), Derviş Yusuf Bey (nühüft), Derviş Esad Efendi (aşîrân (2) nühüft, düğâh), Elçi (ırâk), Eyyubî Mehmed Ağa (arazbâr, nühüft), Eyyubî (babatahir, kürdî), Ruhban (segâh), Ferruh (muhayyer), Feryâd-ı Yusuf (düğâh), Gûyen (sabâ), Halil Bey (acem), Cağaloğlu (hüseyinî), Hasan Ağa (hüseyinî), Hasan Can (hüseyinî), Hatib (hicâz), Hindîler (şehnâz), Hulefâzade (acem), Hızır Ağa, (ısfahân, müsteâr), İbrahim Ağa (nevâ 2, beyatî, hüseyinî), İbrahim (buselik), İpekçi (evc), İsak⁴³ (hicâz), Kemânî Corci (râst, sabâ, pençgâh, hicâz, aşîrân, bestenigâr 2, müsteâr, muhayyer buselik, düğâh 2, evc 3, hüseyinî 3, arazbâr 2, beyatî 3, nevâ, zincîr, mâhur, ısfahân 2), Kantemiroğlu (ısfahân, uşşâk, segâh, ırâk, aşîrân,), Kemânî Mustafa Bey (hüseyinî, segâh), Kör Emir (şehnâz), Kuburîzade (nişâbur), Kul Mehmed (hüseyinî 2), Küçük Ali (muhayyer), Mehmed Ağa (acemaşîrân, beyatî, segâh, evc), Murad Ağa (acem), Murgzârı Eyyübî (muhayyer), Musa (müsteâr), Mustafa Ağa (nevâ), Mustakîm (hüseyinî, segâh 2), Muzaffer (nevâ, acem, ırâk, sabâ, hicâz), Nâlî (hüseyinî), Neyzen Ahmed Dede (uzzâl), Papaz (sabâ), Saatçı Derviş Mehmed (nikriz, mâhur, acem, segâh (2), evc, aşîrân, acemaşîrân, kürdî (2)), Seyyid Ahmed Ağa (arazbâr), Solakzade (nikriz, nevâ 2, uşşâk 3, acem 4, sabâ, hüseyinî 3, muhayyer, hicâz), Sultan Veled (baba tahir, hüseyinî), Şah Murad (hüseyinî), Şahkulu (hüseyinî), Şerîf, (râst, pençgâh, nevâ 3, mâhur, uşşâk, beyatî, acem 2, sabâ, segâh 2, evc 2, ırâk 2, uzzâl), Şeyh Osman (nevâ, arazbâr 2, muhayyer, hüzzâm 2, bestenigâr, hicâz 2), Tanburî Siyeh (nevâ), Tanburî Bey (beyatî), Tanburî Hasan (çârgâh), Tatar Abdî (bayatî 2), Tatar Han (hüseyinî 2), Torlak (hüseyinî), Tunca Ali (hüseyinî), Ömer Ağa (nühüft), Zâkir (sabâ, evc), Zurnazade (hüseyinî) (Kılıç, 2013: 1720-1733; Hekimbaşı, nr. 5641: 412a-415b).

Farklı olarak Hekimbaşı edvarı TY5641 numaralı nüshasında bulunan peşrev bestecilerinin adları ise alfabetik sırayla şu şekildedir: Anastas, Angelin, Arabzâde, Baba Zeytûn, Bektaşhan, Corci 2, Çultutmazoğlu, Mûsi 2, Tatar 14, Tatarhâne, Emir Ağa 7, Emîr-i Hac, Emin Ağa 15, Emin Ağa (Melekcan), Emin Ağa (Mısri), Hasan Ağa, Hasan Ağa (Şâhi), Hızır Ağa,

⁴³ Hicaz Karabatak peşrevin bestecisi her ne kadar İsak gözükmüyor ise de peşrevin bestecisinin Hızır Ağa olduğu genel kabul gören görüşlerdendir. İsak, Hızır Ağa'nın öğrencisi olabileceği Hekimbaşı'na eseri geçmiş olabileceği çeşitli araştırmalarda ifade edilmektedir. Uslu, 2009b, s. 35-36.

Kantemiroğlu 2, Mahmut (Sultan), Mahuraşirân-ı Emin, Muzaffer, Nazlı, Sacakçı (?), Sadık Ağa, 2, Süleyman 2, (Hekimbaşı, nr. 5641: 412a-415b).

Hekimbaşının her iki nüshasında bulunan edvarda bestecileri yazmayan peşrevlerin adları alfabetik sırayla şunlardır: Abdâlîşam, Bağdâd, Bağdâd naziresi, Benefşezâr, Bostân, Bülbül, Büyükşehnâz, Büyük, Büyükküme, Ciğerdelen, Çâkırîrîbân, Çengî (2), Delikli (2), Dolap, Evcimatlûb (2), Farfara, Fecrisabâ, Fethibağdâd, Gamzekâr, Gamzekâr nazîresi, Gıdâyırûh, Gizli, Güldevri, Güliranâ (acem), Gülistân (pençgâh), Gülşenrâz, Hezâr Dînâr (hüseynî), Hünkâr, Kadırğa peşrevi, Kargakuzah, Kâinât, Kız (hüseynî), Kız peşrevi (2), Küçükşehnâz, Külliyyât, Kuhpâre, Kuzgun, Lalpâre (nikriz), Mâhibulut (sabâ), Mâhidünyâ (acem), Meclisârâ, Mehterbaşı, Mîrihacc, Mürassaikebîr, Mürassaisagîr, Nâzuniyâz, Pencişehnâz, Sabâreftârî, Sancak (2), Seyr-i Bağdâdî, Seyfîmsîrî, Solakzâde'nin Elmas Pâresi (nikrîz), Süklüm, Şebistân (kürdî), Şeddülasr, Şeyh peşrevi, Şükûfezâr (2), Tozkoparan, Turna, Zilkeş, Zülfinigâr (segâh) (Kılıç, 2013: 1720-1733; Hekimbaşı, nr. 5641: 412a-415b).

Farklı olarak Hekimbaşı edvarı TY5641'de bulunan bestecileri yazmayan peşrevlerin adları da alfabetik sırayla şunlardır: Lâlezâr, Mezmûr, (Hekimbaşı, nr. 5641: 407a-415b).

Bu makalede yapılan incelemenin sonucunda ortaya çıkan kanaate göre, Hızır Ağa ve Hekimbaşı Abdülaziz Arif Efendi'nin nazari bilgilerinin karşılaştırılması sonucunda 18. yüzyılın ikinci yarısının başlarına ait olduğu konusunda şüphe taşımayan ve Abdülaziz Efendi tarafından 1767 yıllarında yazıldığı tahmin edilen bu eserde yer alan Hekimbaşı edvarının Milli Müzikoloji, Müzik teorisi tarihi, Müzik tarihi açısından 18. yüzyıl tarihi çalışmalarında da değerlendirilmesi ihmal edilmemelidir.

KAYNAKLAR

Adivar, A. (1955). ‘Osmanlı Türklerinde İlim’. 5. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Atabek, E. M.(1986). “Hollandalı Hekim H. Boerhaave'nin “Aphorisma”larının Türk Tıp Tarihindeki yeri”. Tıp Tarihi Araştırmaları (1), İstanbul, İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay., s. 25-44.

Altınölçek, H. (2004). “Tedavide Müzik ve Antik Dönem’de Uygulanması”, Müzik ve Bilim Dergisi / Journal of Music and Science, 1, İstanbul.

Bayat, A. H. (2003). “Tıp Tarihi”. İzmir, Sade Matbaa.

Bayat, A. H. (1999) “Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar”, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Dural, S. (2016). “Şiirden Doğaçlamaya Güftenin Nağmeyle Sarmalı: Osmanlı Türk Müziğinde Gazel İcrası, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XI Gazelden Gazele: Dünün Şiirine Bugünden Bakışlar, Klasik Yayınları, 2016, İstanbul s. 266-288.

Dural, S. (2014). “Ali Ufkî, Kantemiroğlu ve Kevserî'nin Müzik Yazılarının Türk Müzik Geleneği Bağlamında Uzzal Peşrevi Üzerinden İncelenmesi” Rast Müzikoloji Dergisi Uluslararası Müzikoloji Dergisi, vol. 2, 2014, s. 147-162.

Erdem, S. (2001). ‘Subhî-zâde Azîz ve Divânı’, Isparta, Fakülte Kitabevi, 2001, s. XI-XXIII.

Erdemir, A. D. & Özcan, N. (1988). “*Abdülaziz Efendi, Hekimbaşı*”, *DİA, C. I*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 190-191.

Halıcı, F. (1986). “*Türk Müsikişinin Dünü Bugünü Yarını*”, Ankara, Sevinç Matbaası, s. 112-113. Hekimbaşı Mecmuasının Diğer Nüshası, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar, Nr.5641.

Güray, C. (2011). “*Bin Yılın Mirası Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği*”, Pan Yayıncılık, İstanbul.

Kılıç, E. (2013). “*Mecmûa-yı Letâif fi Sandukati'l-me'ârif*”, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Kılıç, E. (2014). “*Türk Müziğinde Güfte Mecmuaları: Hekimbaşı Örneği*”, UHMAD Uluslar arası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi, sy. 1, c. 1, s. 19-29.

Kılıç, E. (2015). “*Mecmûa-yı Letâifte İnsan Sağlığına Dair İpuçları*”, Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi Dergisi, s. 1, 2015, s. 19-30.

Leriche, R. (1960). “*Şirürjinin Felsefesi*”, çev. N. Karabuda, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yay., Ankara, s. 2.

Süreyya, M. (1995). “*Sicill-i Osmanî*”, C. V, haz. A. Aktan-A. Yuvalı-M. Keskin, İstanbul, Sebil Yayınevi,

Mehmed Tâhir (Bursalı) (1975).“*Osmanlı Müellifleri*”, C. III, haz. İ. Özen, İstanbul, Meral Yayınevi, 200.

Nasuhioğlu, İ. (1975). “*Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış*”, Ankara, Diyarbakır Tıp Fakültesi Yay.,s. 46.

Özalp, M. N. (1986). “*Türk Müsiki Tarihi-Derleme*”, C. I, Ankara, Müzik Daire Başkanlığı Yay.

Öztuna, Y. (2006). “*Ansiklopedik Sözlüğü Türk Müsikişisi*”, C. I, Ankara, Orient Yay.

Sanal, H. (1964). “*Mehter Musikisi*”, MEB yay., İstanbul, 1964.

Şehsuvaroğlu. B. N.-Demirhan, A. E.- Güreşsever, G. C. (1984) “*Türk Tıp Tarihi*”, Bursa, Taş Kitapçılık-Yay.

Tan, A. (2015). “*Türk Müziğinde Türü Etkileyen İcra Problemleri: Tavır, Ritim ve Güfte İlişkisi*”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:51, Kırgızistan, 2015, s. 462-469.

Tüfekçioğlu, S.(2015). “*XV. Yüzyıl Edvâr Geleneğinde Meclislerde Müsikişinâs Âdâbı*”.Medeniyet Sanat, c. 1, sy. 2, İstanbul, 2015, s. 78-89.

“*Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi*”, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz, M. Serdar Bekar, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul, 2003.

Öztuna, Y. (2006). “*Türk Müsikişisi Ansiklopedik Sözlüğü*”, C. I, Ankara, Orient Yay., 2006, s. 14.

Uslu, R. (2007) “*Fatih Sultan Mehmed Döneminde Müsiki ve Şems-i Rûmî'nin Mecmûa-i Güfte'si*”, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay.

Uslu, R. (2009a) “*Türkçe Müzik Teorisi Eserleri Nasıl Çalışılmalı*”, Folklor/ Edebiyat, sy. 58, s. 45-62.

Uslu, R. (2009b) “*Saraydaki Kemancı*”, İstanbul, Özel Yay.

Uslu, R. (2015) “*Türk Musikisi Tarihinde Yeni Bir Dönemlendirme Önerisi*”, Medeniyet Sanat, sy. 2, s. 91-109.

Ünver, A. S. (1943) “*Tıp Tarihi*” (*Tarihten Evvelki Zamandan İslam Tababetine Kadar*) 1, İstanbul, İÜ Yay.